

Matematyka
Pochodna funkcji

Aleksander Denisiuk

denisjuk@euh-e.edu.pl

Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna

ul. Lotnicza 2

82-300 Elbląg

Pochodna funkcji

Najnowsza wersja tego dokumentu dostępna jest pod adresem

<http://denisjuk.euh-e.edu.pl/>

Pojęcie pochodnej

Niech dana będzie funkcja $y = f(x)$, określona w otoczeniu (a, b) punktu x .

Definicja 1. 1. Liczba Δx , taka że $x + \Delta x \in (a, b)$ nazywa się *przyrostem* zmiennej niezależnej x .

2. Liczba $\Delta y = f(x + \Delta x) - f(x)$ nazywa się *przyrostem* funkcji f w punkcie x .

Lemat 2. Funkcja $y = f(x)$ jest ciągła w punkcie x wtedy i tylko wtedy, gdy przyrost funkcji w tym punkcie, $\Delta y = o(1)$ przy $\Delta x \rightarrow 0$.

Definicja 3. 1. Iloraz $\frac{\Delta y}{\Delta x}$ nazywa się *ilorazem różniczkowym*

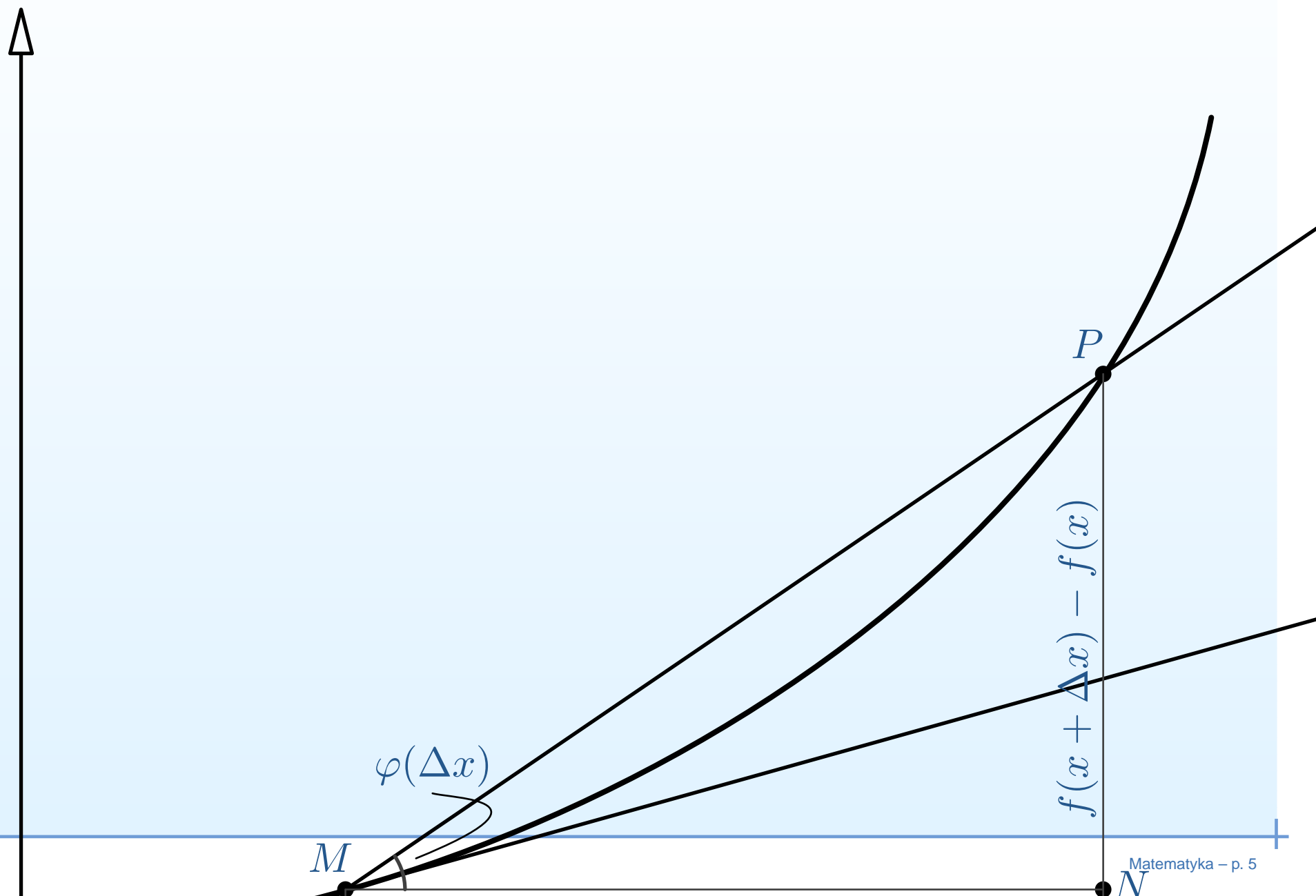
2. Granica (o ile istnieje) $f'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}$ nazywa się *pochodną* funkcji f w punkcie x .

3. Alternatywne oznaczenia: $f'(x) = \frac{df}{dx}$, $y'(t) = \dot{y}(t)$.

Przykłady

- Przykład 4.**
1. $f(x) = \text{const} \implies f'(x) = 0.$
  2. $f(x) = x \implies f'(x) = 1.$
  3. Funkcja $f(x) = |x|$ nie ma pochodnej w punkcie 0.

Sens geometryczny pochodnej funkcji w punkcie

Komentarze do rysunku

Definicja 5. Prosta, przechodząca przez punkty M i P nazywa się *styczną*

- *Kąt pochylenia* stycznej MP jest funkcją od Δx , oznaczmy jego przez $\varphi(\Delta x)$.
- Z trójkąta MPN widać, że $\operatorname{tg} \varphi(\Delta x) = \frac{\Delta y}{\Delta x}$.
- W taki sposób, przy $\Delta x \rightarrow 0$ ($P \rightarrow M$) istnieje położenie graniczne stycznej wtedy i tylko wtedy, gdy istnieje $f'(x)$.

Definicja 6. Prosta $y = f(x_0) + f'(x_0)(x - x_0)$ jest *styczną* do wykresu funkcji $y = f(x)$ w punkcie x_0 .

Uwaga 7. $f'(x)$ zgadza się z tangensem kąta pochylenia stycznej.

Uwaga 8. Funkcja $y = f(x)$, która ma pochodną nazywa się również *gładką*.

Funkcje różniczkowalne

Definicja 9. Funkcja $y = f(x)$ nazywa się *różniczkowalną* w punkcie x , jeżeli $\exists A \in \mathbb{R}$, takie że $\Delta y = A \cdot \Delta x + o(\Delta x)$ przy $\Delta x \rightarrow 0$.

Twierdzenie 10. Funkcja $y = f(x)$ jest różniczkowalna w punkcie x_0 wtedy i tylko wtedy, gdy istnieje $f'(x_0)$.

Dowód. $\Rightarrow: \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} (A + o(1)) = A.$

$\Leftarrow: \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y - f'(x_0) \cdot \Delta x}{\Delta x} = 0 \implies \Delta y = f'(x_0) \Delta x + o(\Delta x).$

□

Wniosek 11. Liczba A w definicji 9 równa jest $f'(x_0)$.

Twierdzenie 12. Funkcja różniczkowalna w punkcie jest ciągłą w tym punkcie.

Różniczkowanie funkcji złożonej

Twierdzenie 13. Niech funkcja $x = \varphi(t)$ będzie różniczkowalną w punkcie t_0 , zaś funkcja $y = f(x)$ będzie różniczkowalną w punkcie $x_0 = \varphi(t_0)$. Wtedy funkcja złożona $f(\varphi(t))$ będzie różniczkowalną w punkcie t_0 , przy czym

$$[f(\varphi(t_0))] = f'(\varphi(t_0)) \cdot \varphi'(t_0)$$

Dowód. • $\Delta x = \varphi'(t_0)\Delta t + o(\Delta t)$.

- $\Delta y = f'(x_0)\Delta x + o(\Delta x) = f'(\varphi(t_0))[\varphi'(t_0)\Delta t + o(\Delta t)] + o(\Delta t) = f'(\varphi(t_0))\varphi'(t_0)\Delta t + o(\Delta t)$.

□

Różniczkowanie funkcji odwrotnej

Twierdzenie 14. Niech $f(x)$ będzie funkcją rosnącą (malejącą) i ciągłą w otoczeniu punktu x_0 , oraz różniczkowalną w punkcie x_0 i $f'(x) \neq 0$. Wtedy w otoczeniu punktu $y_0 = f(x_0)$ określona jest funkcja odwrotna $x = f^{-1}(y)$, która jest rosnącą (malejącą) i ciągłą w otoczeniu y_0 oraz różniczkowalna w punkcie y_0 i

$$[f^{-1}(y_0)]' = \frac{1}{f'(x_0)}.$$

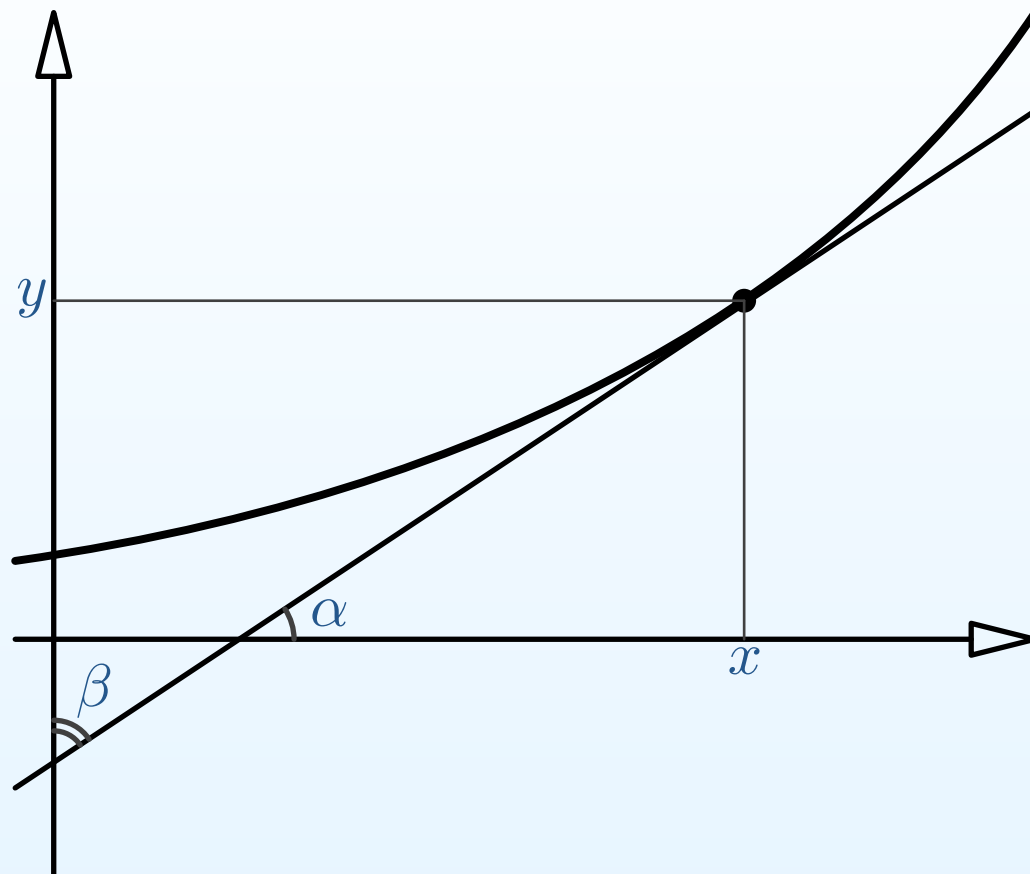
Dowód. • $\frac{\Delta x}{\Delta y} = \frac{1}{\frac{\Delta y}{\Delta x}}.$

• Za mocą ciągłości $\Delta y \rightarrow 0 \iff \Delta x \rightarrow 0.$

• Więc $\lim_{\Delta y \rightarrow 0} \frac{\Delta x}{\Delta y} = \frac{1}{\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x}}.$

□

Sens geometryczny pochodnej funkcji odwrotnej

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{1}{\operatorname{tg} \beta}, \text{ gdy } \alpha + \beta = \frac{\pi}{2}$$

Różniczkowanie sumy, różnicy, iloczynu i ilorazu funkcji

Twierdzenie 15. Niech funkcje $u(x)$ oraz $v(x)$ będą różniczkowalne w punkcie x . Wtedy suma, różnica, iloczyn i iloraz (iloraz w przypadku $v(x) \neq 0$) są różniczkowalne w punkcie x , przy czym

1. $[u(x) \pm v(x)]' = u'(x) \pm v'(x),$

2. $[u(x) \cdot v(x)]' = u'(x) \cdot v(x) + u(x) \cdot v'(x),$

3. $\left[\frac{u(x)}{v(x)}\right]' = \frac{u'(x) \cdot v(x) - u(x) \cdot v'(x)}{v^2(x)}.$

Pochodne funkcji elementarnych

Twierdzenie 16. 1.

$$(\log_a x)' = \frac{1}{x} \cdot \log_a e,$$

$$2. (\ln_a x)' = \frac{1}{x},$$

$$3. (a^x)' = a^x \cdot \ln a,$$

$$4. (e^x)' = e^x,$$

$$5. (x^a)' = a \cdot x^{a-1},$$

$$6. (\sin x)' = \cos x,$$

$$7. (\cos x)' = -\sin x,$$

$$8. (\operatorname{tg} x)' = \frac{1}{\cos^2 x},$$

$$9. (\operatorname{ctg} x)' = -\frac{1}{\sin^2 x},$$

$$10. (\arcsin x)' = \frac{1}{\sqrt{1-x^2}},$$

$$11. (\arccos x)' = -\frac{1}{\sqrt{1-x^2}},$$

$$12. (\operatorname{arctg} x)' = \frac{1}{1+x^2},$$

$$13. (\operatorname{arcctg} x)' = -\frac{1}{1+x^2},$$

$$14. (\sinh x)' = \cosh x,$$

$$15. (\cosh x)' = \sinh x,$$

$$16. (\operatorname{tgh} x)' = \frac{1}{\cosh^2 x},$$

$$17. (\operatorname{ctgh} x)' = \frac{1}{\sinh^2 x}.$$

Dwóć twierdzenia 16

$$\text{Dowód. } 1 \frac{\Delta \log_a x}{\Delta x} = \frac{\log_a(x+\Delta x) - \log_a(x)}{\Delta x} = \frac{1}{x} \frac{x}{\Delta x} \log_a\left(1 + \frac{\Delta x}{x}\right) = \\ \frac{1}{x} \log_a\left[\left(1 + \frac{\Delta x}{x}\right)^{\frac{x}{\Delta x}}\right] \xrightarrow{\Delta x \rightarrow 0} \frac{1}{x} \log_a e.$$

$$3 (a^x)' = \frac{1}{(\log_a y)'} = \frac{1}{\frac{1}{y} \log_a e} = \frac{y}{\log_a e} = a^x \cdot \ln a.$$

$$5 (x^a)' = (e^{a \ln x})' = e^{a \ln x} \cdot (a \ln x)' = x^a \cdot a \frac{1}{x} = ax^{a-1}.$$

$$6 \frac{\Delta \sin x}{\Delta x} = \frac{\sin(x+\Delta x) - \sin x}{\Delta x} = \frac{2 \cos\left(x + \frac{\Delta x}{2}\right) \sin \frac{\Delta x}{2}}{\Delta x} = \\ \cos\left(x + \frac{\Delta x}{2}\right) \frac{\sin \frac{\Delta x}{2}}{\frac{\Delta x}{2}} \xrightarrow{\Delta x \rightarrow 0} \cos x.$$

$$7 (\cos x)' = \left(\sin\left(\frac{\pi}{2} - x\right)\right)' = \cos\left(\frac{\pi}{2} - x\right) \cdot \left(\frac{\pi}{2} - x\right)' = -\sin x.$$

$$8 (\operatorname{tg} x)' = \left(\frac{\sin x}{\cos x}\right)' = \frac{(\sin x)' \cos x - \sin x (\cos x)'}{\cos^2 x} = \frac{\cos^2 x + \sin^2 x}{\cos^2 x} = \frac{1}{\cos^2 x}.$$

–verte–

Dwóć twierdzenia 16, cd

$$\text{Dowód. cd.} \quad 10 \quad (\arcsin x)' = \frac{1}{(\sin y)'} = \frac{1}{\cos y} = \frac{1}{\cos \arcsin x} = \frac{1}{\sqrt{1-x^2}}.$$

$$12 \quad (\operatorname{arctg} x)' = \frac{1}{(\operatorname{tg} y)'} = \cos^2 y = \cos^2(\operatorname{arctg} x) = \frac{1}{1+x^2}.$$

$$14 \quad (\sinh x)' = \left(\frac{e^x - e^{-x}}{2} \right)' = \frac{e^x + e^{-x}}{2} = \cosh x.$$

□